

**СУЧАСНІ РЕЦЕПЦІЇ
СВІТОГЛЯДНО-ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТИРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

колективна монографія

(за загальною редакцією кандидата юридичних наук Д.С. Луніна)

Полтава

Шарий Г.І.
д. е. н., ORCID ID: 0000-0001-5098-2661
*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»,
м. Полтава, Україна*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – ПРИРОДА ЛЮДИНИ І СУЧАСНІСТЬ

Григорій Савич Сковорода, наш земляк, український «Сократ», філософ, етик, музикант, поет, теолог, педагог, композитор, унікальна самобутня людина, батько української релігійної філософії, вчений який передав нам величезний спадок думок, наукових ідей і навчальної мудрості.

Підкреслюють твори Григорія Сковороди факт, що геній філософа зростав на народному ґрунті, особливо це яскраво посвідчують п'ятнадцять філософських трактатів вченого.

Для українців вчений перетворився на символ української і світової філософії усіх часів.

«Истинная дружба, правдивое счастье и прямая юность никогда не обветшает», «Все проходит, любви же ни...», «Сее чистое сердце, верх всея дряни возлетевшее, есть голуб чистый, есть дух святой, дух ведения, дух благочестия, дух премудрости, дух совета, дух нетленны славы, дух и камень веры...», - говорить філософ словами героїв «Беседы, нареченная двое, о том, что блаженными быть легко». [1]

Вчення про макрокосму (всесвіт) у філософа переплелось з мікрокосмою - людини, у двох сутностях: видима і невидима.

Філософський світ Г. Сковороди має чіткі прояви рис раціоналізму, визначаючи головне завдання людини, - самопізнання та позначення і пізнання трьох світів: макрокосму, мікрокосму і світу образів, символів пізнання (Біблія).

Визначаючи необхідність пізнання людини самої себе в собі, крізь видиму натуру – природу, пізнати невидиму – духовну, велике і всеосяжне «безначальне – єдиноначало», та розуміння у людини двох сердець: плотського-«пепельного» серця – і духовного (образу Божого) в собі.

Люди пізнавши, себе в собі, пізнають і «сродність» праці і «сродність» життя, являються «плодоносним садом» суспільства, бо живуть і працюють в гармонії їхнього єднання, як частинка механізму часової машини, за участі в «сродній праці»: лікарів, хліборобів, вчених, ремісників, освітян.

Особливо перекликаються думки вченого з римськими стоїками, щодо життя з любов'ю до природи.

На мою думку бажано не читати Г.Сковороду в перекладах на українську чи іншу літературну мову, тому що старослов'янська з латиною

і древньогрецька у перемішці із народними фразеологізмами передають думку філософа, при великій кількості словотворчих новел, набагато глибше і розумніше, ніж літературна українська чи інша мова сьогодення.

Сьомого травня, цього року пряме попадання ракети ворога, частково пошкодило музей Г.Сковороди в селі Сковородинівка (Іванівка, Пан-Іванівка), Харківської області, але ніщо не знищить просвітницьку місію вченого в віках.

В листах філософа апробуються філософські і педагогічні та освітні новели. Мені близькі листи філософа до Михайла Ковалинського, учня Г.Сковороди, чого коштує вираз – звернення до молодого учня: «Якщо б ти міг заглянути в моє серце...» «В усьому найкраще дотримуватися міри..., Надмірність породжує пересиченість, пересиченість – нудьгу, нудьга – душевний смуток..., ... Немає години, не придатної для занять корисними науками... бо людину в старості залишає все, крім науки!», «Де любов до чесноти, там повинна бути гідність!... Сполучай зміну мудрості з голубиною простотою, ... Ти мені пришли три слова, якщо на чотири немає часу...»

«...Ніщо звичайно не приносить нам такої радості, як чиста совість і добрі сподівання», - слова вченого написані мов сьогодні і будуть актуальні вічно, виховуючи, як педагогічний молитовник своєїрідної дистанційної освіти [2].

В творі «Симфонія, нареченная книга Асхань о познании самого себя», філософ наголошує: «Внемли себе», «Погубите сами злое от Вас самих»,... «кто узнал себя, тот обрел желаемое сокровище...», «Заколи грех в тебе, о человеке...».

В розмовах і діалогах Друга, Антона, Квадрата, Памева, в запитання і відповідях не просто розкривається технологічна сутність Біблії, а описана філософська сутність самопізнання і самооцінки: «Как можно любить, не проникнув? Кажется, не любя, и проникнуть?, а ...слово царствия божіе внутрь сердца нашего скрылось...». [1]

Глибина думок Г.Сковороди особливо проявилась у прозових творах. В монологіях героїв творів філософ ставить не тільки запитання, а і дає відповіді на них. В устах героїв звучать і повчальні «басні», і «причті», і історичні та біблійські істини, суспільні та етичні цінності і суспільні орієнтири сенсу життя.

«Плоть ничто, дух животворит»,... визначають герої Друг і Лука в діалозі визначають: «Увижу если мысль... мыслей наших бездна и глубокое сердце – все одно».

Тільки на перший погляд, герої описують сутність художньої творчості - «живопись», вбачаючи не «краску», а прихований малюнок, глибокий зміст художнього твору, як і в Охтирській церкві бучачи не тільки цеглу і «ізвість», а план храму, його красу і величність. «Знай себе», - повчає твір – наповнюючи тезою: «... уразумей человека, в себе...» [1].

Дійсно, сьогодні важливо стійко вчитуючись, вдумливо йти стежкою

пізнання Григорія Савича, адже це важка праця, яка вимагає зусиль і часових, і розумових, і духовних. Але у «сродній праці» - ключ не тільки до самопізнання, а і до самовдосконалення, етико – громадського самообв'язку кожного з нас перед людством, перед власним народом.

«А. Входить в несродную статью.

Б. Несть должность, природе противную.

В. Обучаться, к чему не рожден.

Г. «Дружить, с теми, к коим не рожден, - сия дорожки есть родный несчастья путь», - пише філософ [1], і описує «Приметы неких сродностей», «сродность к хлебопашеству, де «сродний труд», сродна праця виступає, як головне життєве покликання кожного сродне в людині, і в суспільстві, і в мирі і Богу. [1]

«Кто узнал себе, тот обрел желанное сокровище божие ... Река же изкачущая – и источник жизни, муж же премудр исчеплет до».

«Всяк человек, есть земля, поле и вертоград, но земля сил наполнена водою божею».

«Вы есть храм бога жива».

Від самопізнання і етики поведінки залежить: «все наше здравие и просвещение» - говорить філософ словами – «друга». [1]

Читаючи діалог кожної розмови, на перший погляд «на поверхні» вбачаємо біблійські оповідки, але між рядків читаємо глибоко-філософські роздуми про самопізнання і етику життя і раціональне розумне розуміння природних явищ і природокористування.

У творі «Наркис – разглагол вченого – узнай себе», вчений відповідає на запитання: Що містить в собі самопізнання? Хто така істинна людина?

Появу і творчість Г.Сковороди необхідно постійно переосмислювати, герой жив у період знищення всього українського, нашої державності, закріпачення краю... Українська верхівка була повернута у імперське дворянство і її нестало!

Але «Свій смисл усяка голова трима, А серце всяке лиш свою любов, Мені ж свобода лиш одна вабна і безпечальна і непроста путь... Бо мірка у житті це основна!» - говорить поет – філософ.

Життя вченого – філософська мандрованість, і він наша культова особливість – народний герой і геній в одній особі!

Своєрідне козацьке братство, непосидючість, протест, боротьба за волю понад усе, зробило Варшаву (у народі називають, - син Савки) близьким та сучасним і нинішньому поколінню.

Працюючи викладачем поезиї, Сковорода розумів, що віршована строфа стає поезією тільки тоді, коли автор вкладає в слово глибинний філософський зміст. Григорій Савич все життя переборював ниці прояви людської природи.

Іван Франко говорив, що Г.Сковорода є найвидатніший за своєю індивідуальністю український поет за всю нашу історію.

Філософія поета спочатку просліджується у листах, де ми читаємо

філософські ідеї, які потім дістають розвиток у творах.

Свої ідеї філософ закладає в зміст і в «силу», в збірці прозових байок, в «Розмовах... «Що блаженним бути легко...», «Про стародавній світ...», «П'яти подорожніх...», «Про справжнє щастя в житті...», «Про душевний світ...», «Буквар світу...» і в збірці віршів «Сад божественних пісень». [1]

Творчість філософа націлює людство на підсумок життєвого шляху кожного, перед смертю.

В народі найбільш знана пісня десята: «Всякому городу нрав і права...

«... Смерте страшна! Замашная косо! Ти не шкодуєш і царського волосся. Ти не дивишся де мужик, а де царь – І всіх жереш, як солому пожар. Хто ж плює на її гостру сталь? Той у кого совість, як гострий кришталь»

Особливо вражає «сила» кожної байки, наведемо окремі цитати:

«Розумний чоловік знає, що говорить, а безумний болтає без розбору!»,

«Серце і нрави человечества, кто он свидетельствовать должны...»,

«Не той орел, що високо літає, а той що легко сідає...»,

«Лучше мне сахар з водою, нежели сахар з бедою...»,

«Не ревнуй в том, что не дано от бога...»,

«Но без природы труд сладок бити не может...»,

«Кто к труду не перейдют, и к добру той не прийдют...»,

«Глупий ищет места, а разумного и в углу видно...»,

«Без природы, как без пути...»,

«Сие слов в устах... но не во многих в умах...»

«Без Бога и за морем худо, а мудрому человеку весь мир есть отечеством...».

Опис сили в кожному творі, в кожній байці перевершує написане в байці і розміром, і знанням, де філософ виховуючи, урозумляє і роз'яснює істину кожної байки, як притчі біблейської.

«Розмови... філософ виписує тільки для людинолюбних душ, чесних станів і благословених видів промислу...», «Шукай, що хочеш, але не забудь світу!» [1]

«Розмови...», вже не мають яскравих літературних форм, «популярні твори змінюються складними трактатами філософського характеру, що розраховані на вчених, «втаємничених» людей і подаються у формі діалогів у платоновській традиції.

На перший погляд Г.Сковорода не створив філософської системи і окремі твори виглядають розрізненими і різноплановими, але сукупно вони формують особливий світоглядний труд, що має одну перевагу, - багатогранність, а її єдність визначена українською ментальністю нашого земляка Григорія Савича Сковорода.

Збірка філософських віршів «Сад божественних пісень, що проросли із зерен Святого Письма», досить певно дає світу філософське зерно Григорія Сковорода, у якому:

«... Не боїться совість чиста навіть перунів огнистих» (пісня перша.). «Хто не чистий серцем, той не бачить Бога...» (пісня друга). «Щасливий той і без утіх, хто побідив смертний гріх... (пісня третя). Різдяні четверта та п'ята пісні : «Рости ж благодателю, новий наш ходатаю, Рости та вбирайся в силу, щоб попалити супостатів...» Пісня шоста водохресна, сьома і восьма Великодна: «Я буду в Тобі жити, о Ісусе!» Унікально короткі пісні, але глибокі за своєю думкою і силою сили!

Вивчивши і пізнавши твори філософа ми зможемо звільнитися від скверни, і пізнаємо себе...(28-ма пісня «Саду»), «Вічная природа – мати зайвими не може мати, найпотрібніше тобі ти знайдеш лиш у собі». [1]

В теорії сродної праці бачимо на перший погляд антицивілізаційний консерватизм Г.Сковороди, але це також лише на перший погляд. Оригінальність філософії вченого спонукана непростим часом, життям філософа, як і його двонатурність світу, видимого і невидимого.

«Царство Боже всередині нас», – заявляє філософ, - Щастя у серці, серце в любові, любов же в законі вічного». Філософ створив оригінальну унікальну філософську систему поєднавши непокдане, ні до ні після нього: містицизм Платона та епікурейство, християнство та етичну (фізичну) язичну давньогрецьку філософію з різкими рисами української ментальності, яка викликає велику любов українського народу до Григорія Савича Сковороди, що проноситься через століття.

Шляхи наукового пізнання Г.Сковороди несходимі і широкі, мандруючи за істиною пізнання самого себе, людського щастя та гуманізму. Філософ створив унікальну по багатогранності і самобутності філософську систему. Адже філософ знайшов відповіді не тільки на одвічні питання філософії: Чи можна пізнати світ? Що первинне духовне, чи матеріальне? Чи розвивається світ?, а і відповів на запитання, які хвилюють людство набагато гостріше: В чому полягає сенс життя? В чому полягає щастя? Що таке благо життя? В чому полягають людські цінності? Природність освітніх поглядів та педагогічних прийомів вражали не тільки сучасників, а і вражають нинішні покоління: «Яблуню не вчи родити яблука: сама природа її навчила... Учитель і лікар – не лікар і вчитель, а тільки служитель природи».

Філософ Григорій Сковорода, як ніхто розкрив глибинну сутність традиційної ментальності і народної світоглядності українського народу, української нації, яка як губка вбираючи різні культурні елементи, традиції із різних ниток вишила і подарувала світу власну неповторну вишиванку України.

Постать Григорія Сковороди світ поставив в один ряд із засновником даосизму Лао-Цзи, Епікуром, Омаром Хайямом, Георгом Гегелем, Сократом і Конфуцієм.

У вченні Григорія Сковороди українці знайшли епітети, які на багато віків визначають майбутнє нашого народу і нашого краю.

Світ не знав філософа, який настільки поєднав життєву позицію і

власне життя доводячи, щоденно свою власну правоту і правду.

Микола Костомаров написав «Мало можна вказати на таких народних осіб, яким був Сковорода і яких би так пам'ятав народ... Всякий грамотний українець знає про нього... ім'я його відоме і дуже багатьом з неписьменного народу,... філософ чи не єдиний у світі поєднав власне життя із своїм вченням і довів, що щастя людське не залежить ні від часу, ні від місця, крові чи плоті, і не знайдеш його ні в посадах, ні в багатстві, ні у владі».

Відродження української нації філософ вбачав у розвитку особистостей, збереженні особливої української ментальності, українства, як носія високих моральних цінностей, ідей гуманізму, людинолюбства, люб'язності до ближніх, сродства народу, високої духовності, чистоти людських сердець і душ, здатності до самопожертви, спокою, розуму і одвічного загостреного прагнення до справедливості.

«Коли не можу нічим любій Вітчизні прислужитися, в кожному разі з цієї сили намагатимуся нікому ні в чому не шкодити» - пише вчений.

І головне, з 1973 року, коли я вперше вчитався в твори Григорія Сковороди, тримаючи дво-томне зібрання творів, тільки зараз зрозумів, що просвітителю було притаманне загострене почуття соціальної людської справедливості.

Його життя, це протест на несправедливість, що панувала в Україні, а його творчість мислителя, я ставлю в ряд з Біблією і Кораном, де кожне слово несе людству ідеї гуманізму і соціальної справедливості.

Адже козаків і чингізидів об'єднувала боротьба за справедливий світ. А Григорій Сковорода будучи нащадком чингізидів по лінії матері (Шар-Гирейвна – дочка нащадка кримських ханів Гирейв) і козаків ментально визначив для себе життєве кредо борця за справедливість, гуманізм і праведність людини і людства.

У шкільній програмі вивченню творчості Григорія Сковороди відведено 3 години, ми часто повторюємо узагальнені «хеш теги», але за цим порожнеча, а не глибока обізнаність з творчим спадком українського символу епохи просвітництва.

На жаль не тільки світ, а і ми українці нашого Григорія Сковороду, так і не впіймали, але є надія, що це осілять прийдешні покоління.

Висновки:

Головні ідеї життя і духовних настанов Григорія Сковороди через багатогранність творчості виділити важко, але фокусуючи актуалітети сьогодення визначальними виділяємо ідеї:

- гуманізму і природньої людини, як основу освітнього процесу природовідповідного виховання, адже філософ говорить, що освіта дана тим хто каже: «Я – людина»;

- щастя людини в самопізнання, усвідомленні свого стану;

- особистої волі і піднесення гідності людини, гуманний людиноцентризм;

- «сродної праці», заперечення примусу в управлінні, сродна праця для людини, колег по праці, і для суспільства, недопущення примусу в праці і в житті. Формування потягу до самопізнання, та пізнання природи, освіти, праці, науки;

- народності «кожен повинен знати свій народ і в народі себе!»;

- національної ідентичності, та особистої свободи, як національного самозбереження;

- просвітництва і активного впливу на сучасників, через художньо-літературне слово, освітньої діяльність, особистий приклад життя.

Література

1. Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2 –х т. Київ, 1973.